

مقدمه ای بر ژئوپلیتیک ایران و حوزه پیرامونی (فرصت‌ها و تهدیدها)

www.ketab.ir

نویسندگان: علیرضا اظهري - ملينا مینوکده - داود مرادی

سرشناسه: اظهري، علیرضا ۱۳۵۴
عنوان کتاب و نام نویسندگان: مقدمه ای بر ژئوپلیتیک ایران و حوزه پیرامونی (فرصت ها و تهدیدها) / اظهري، علیرضا

۱۳۵۴ - مینوکده، ملیتا ۱۳۷۳ - مرادی، داود ۱۳۶۶

ویراستار: کوچکی پور، فاطمه ۱۳۶۹

وضعیت ویراست: اول

مشخصات نشر: تهران: قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص)، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ صفحه مصور، نمودار رنگی.

شابک: ۸-۵۶-۸۹۸۰-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان اصلی:

مقدمه ای بر ژئوپلیتیک ایران و حوزه پیرامونی (فرصت ها و تهدیدها)

موضوع: سیاست جهانی - - ایران

موضوع: ایران - روابط خارجی - - کشورهای همسایه

شناسه افزوده: مینو، ملیتا ۱۳۶۶

شناسه افزوده: مرادی، داود ۱۳۶۶

شناسه افزوده: کوچکی پور، فاطمه ۱۳۶۹

شناسه افزوده: تهران: ارتش، قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص)

رده بندی کنگره: JC ۳۱۹

رده بنده دیویی: ۳۲۰ / ۱۲۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۱۵۰۴۳

عنوان: مقدمه ای بر ژئوپلیتیک ایران و حوزه پیرامونی (فرصت ها و تهدیدها)

نویسندگان: علیرضا اظهري، ملیتا مینوکده، داود مرادی

ویراستار علمی: فاطمه کوچکی پور

طراح جلد و صفحه آرا: علیرضا حیدری

ناظر نشر: سید محمد رضا عمادی سرخی

مدیر برنامه ریزی: عباس فرحبور علمداری

ناشر: قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص) آجا

چاپ و صحافی: مرکز مطالعات راهبردی ق پ ه خ (ص) آجا

شابک: ۸-۵۶-۸۹۸۰-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۸

قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، بزرگراه بسیج، بلوار هجرت، ستاد قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص) آجا

تلفن: ۰۲۱/۳۳۴۰۴۶۸ (۰۲۱) دورنگار: ۰۲۱/۳۳۴۰۴۶۹

«کلیه حقوق این اثر به انتشارات قرارگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء (ص) آجا تعلق دارد»

فهرست مطالب

۱	فصل اول
۱	ایران
۳	جغرافیای طبیعی و مرز:
۶	جغرافیای اقتصادی:
۸	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۹	ژئوپلیتیک:
۱۳	فصل دوم
۱۳	ژئوپلیتیک غرب ایران
۱۵	عراق:
۱۵	جغرافیای طبیعی و مرز:
۱۶	جغرافیای اقتصادی:
۱۷	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۱۸	ژئوپلیتیک:
۱۹	کردستان:
۲۱	جناح سنی عراق:
۲۳	شیعیان عراق:
۲۴	ترکیه
۲۴	جغرافیای طبیعی و مرز:
۲۶	جغرافیای اقتصادی:
۲۶	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۲۷	ژئوپلیتیک:

۲۹	بحران‌های داخلی ترکیه:
۳۲	سوریه
۳۲	جغرافیای طبیعی:
۳۳	جغرافیای اقتصادی:
۳۴	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۳۵	ژئوپلیتیک:
۴۵	فصل سوم
۴۵	ژئوپولیتیک شمال ایران
۴۷	ارمنستان
۴۷	جغرافیای طبیعی و مرز:
۴۸	جغرافیای اقتصادی:
۵۰	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۵۱	ژئوپلیتیک:
۵۱	جمهوری آذربایجان
۵۱	جغرافیای طبیعی و مرز:
۵۳	جغرافیای اقتصادی:
۵۳	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۵۴	ژئوپلیتیک:
۵۵	روسیه
۵۵	جغرافیای طبیعی و مرز:
۵۷	جغرافیای اقتصادی:
۵۸	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۵۹	ژئوپلیتیک:

۷۱	آسیای مرکزی:
۷۵	ترکمنستان
۷۵	جغرافیای طبیعی و مرز:
۷۶	جغرافیای اقتصادی:
۷۷	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۷۸	ژئوپلیتیک:
۸۰	قزاقستان:
۸۰	جغرافیای طبیعی:
۸۲	جغرافیای اقتصادی:
۸۲	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۸۳	ژئوپلیتیک:
۸۴	ازبکستان:
۸۵	جغرافیای اقتصادی:
۸۶	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۸۷	ژئوپلیتیک:
۹۱	فصل چهارم
۹۱	ژئوپلیتیک شرق ایران
۹۳	افغانستان:
۹۳	جغرافیای طبیعی و مرز:
۹۶	جغرافیای اقتصادی:
۹۷	جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
۹۷	ژئوپلیتیک:
۱۰۲	بررسی عوامل ضعف و قوت افغانستان:

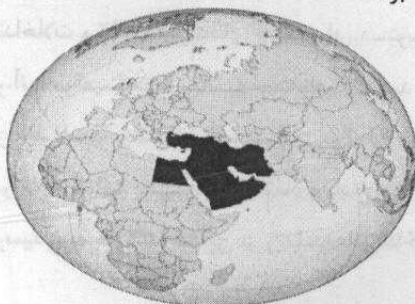
- ۱۰۷ پاکستان
- ۱۰۷ جغرافیای طبیعی و مرز:
- ۱۰۹ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۰۹ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۱۰ ژئوپلیتیک:
- ۱۱۶ بهترین چالش ها، در روابط پاکستان و ایران :
- ۱۱۷ ساختار دفاعی نظامی:
- ۱۱۹ فصل پنجم .
- ۱۱۹ ژئوپولیتیک جنوب ایران (نوزه خلیج فارس)
- ۱۲۱ عمان
- ۱۲۱ جغرافیای طبیعی و مرز:
- ۱۲۲ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۲۳ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۲۴ ژئوپولیتیک:
- ۱۲۵ امارات:
- ۱۲۶ جغرافیای طبیعی، اقلیمی و مرز:
- ۱۲۷ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۲۸ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۲۹ ژئوپلیتیک:
- ۱۳۱ نقش امارات در اقتصاد منطقه‌ای:
- ۱۳۲ قطر
- ۱۳۲ جغرافیای طبیعی، اقلیمی و مرز:
- ۱۳۵ جغرافیای اقتصادی:

- ۱۳۵ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۳۶ ژئوپولیتیک:
- ۱۳۹ بحرین:
- ۱۳۹ جغرافیای طبیعی و مرز:
- ۱۴۰ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۴۲ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۴۲ ژئوپولیتیک:
- ۱۴۳ عربستان سعودی:
- ۱۴۳ جغرافیای طبیعی، اقلیت و مرز:
- ۱۴۵ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۴۶ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۴۷ ژئوپولیتیک:
- ۱۴۹ تنگه باب المندب:
- ۱۴۹ رویکرد سیاست خارجی عربستان:
- ۱۴۹ کویت:
- ۱۴۹ جغرافیای طبیعی و مرز:
- ۱۵۱ جغرافیای اقتصادی:
- ۱۵۱ جغرافیای فرهنگی و گردشگری:
- ۱۵۲ ژئوپولیتیک:
- ۱۵۴ منابع:
- ۱۵۴ منابع فارسی:
- ۱۵۸ منابع انگلیسی:
- ۱۵۹ منابع اینترنتی:

ژئوپولیتیک همواره در تاریخ بشر وجود داشته، مورد استفاده قرار می‌گرفته است. اولین اندیشه‌های جغرافیای سیاسی و ژئوپولیتیک را می‌توان در نظریات سقراط جستجو کرد. از اواخر قرن ۱۹ جغرافیای سیاسی و ژئوپولیتیک با نظریات راتزل وارد ادبیات جغرافیای انسانی شد. راتزل، تحت تأثیر نظریه تنارع بقا از داروین، کشور را مانند موجود زنده‌ای در نظر گرفت که برای رشد و حیات به سرزمین‌های بیشتر و فضای حیاتی نیاز دارد. این اندیشه در نظریات دیگر جغرافی‌دانان آن زمان، مانند هاوس هوفر نفوذ کرده و اساس کار هیتلر را به وجود آورد. می‌توان نتیجه گرفت که سیاست آلمان در جنگ جهانی دوم بر پایه نظریات ژئوپولیتیکی بنا شده بود. هیتلر خود نیز در کتاب "نبرد من" که آن را در زندان نگارش کرده بود، می‌نویسد: «منابع غذایی جمعیت آلمان مانند زمین‌های کشاورزی، با رشد تصاعد حسابی در حال افزایش است. ولی تعداد جمعیت ساکن در آلمان با رشد تصاعد هندسی افزایش می‌یابد. در این صورت در سال‌های آینده جمعیت آلمان با کمبود منابع غذایی روبه‌رو خواهد شد و لذا نیاز است که سرزمین‌های اطراف آلمان به قاره اروپا کشور اضافه شود. هدف از بیان این موضوع اشاره به روابط نزدیک جغرافیا با سیاست است، که می‌تواند الگوهای منازعه و جنگ یا همکاری و تعامل را به وجود آورد. دکتر عزت الله عزتی معتقد است که ژئوپولیتیک به بررسی تأثیر پدیده‌های جغرافیایی بر ساختار و نهادهای سیاسی حکومتی و غیرحکومتی، تحولات آن‌ها، خصوصیات روابط با دیگر دولت‌ها می‌پردازد.» دکتر دره میرحیدر معتقد است "ژئوپولیتیک سیوه‌ها، فرائط و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آنها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای است." همچنین دکتر محمدرضا حافظ‌نیا معتقد است "ژئوپولیتیک یک مفهوم ترکیبی است که در آن سه عنصر جغرافیا، قدرت و سیاست دارای خصلت ذاتی بوده و ترکیب این سه عنصر، الگوهای رفتاری گروه‌های متشکل انسانی را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کند." بنابراین تمامی تصمیمات سیاسی منتهی از سوی رهبران و نیز کنش‌های متقابل بین کشورها و دولت‌ها با بستر جغرافیایی به وجود آمده و آن را شکل می‌دهند. از مهم‌ترین تأثیرات نظریات ژئوپولیتیکی بر ایران می‌توان به دوره جنگ جهانی دوم، دوره جنگ سرد اشاره کرد. ایران به دلیل موقعیت ژئواستراتژیک همواره یکی از کشورهای مهم در زمینه ژئوپولیتیک محسوب می‌شده است. این موقعیت همواره موجب تداخلات و رقابت قدرت‌های بزرگ برای دسترسی به ایران بوده است و نیز ارائه برخی نظریات که ایران در آنها موقعیت مهمی داشته است باعث تشدید توجه قدرت‌های بزرگ به این کشور شده است. از مهم‌ترین نظریات با بیشترین تأثیر سیاسی بر ایران می‌توان نظریه ریملند از نیکولاس اسپایکمن در سال ۱۹۴۴ را نام برد. این نظریه که در انتقاد و پاسخ به نظریه هارتلند مکیندر ارائه شده بود، تمرکز اصلی را برای رسیدن به هارتلند خشکی بر ریملند (هلال داخلی یا

مناطق حاشیه‌ای) قرار داده بود و آن را به صورت یک هلال در امتداد سواحل نشان می‌داد. ریملند شامل مناطق ساحلی می‌شد که مسیرهای دریایی و خشکی را بهم مرتبط می‌کرد. لذا هدف اسپایکمن تلفیق قدرت بری و بحری با یکدیگر به عنوان کلید استراتژی جهانی برای رسیدن به برتری در جهان بود. خلیج فارس ایران، در مرکز ریملند واقع شده و بیش از پیش مورد توجه قدرت‌ها قرار گرفت. لذا اسپایکمن که یک آمریکایی بود به نفع کشور خودش توصیه می‌کند که، بهتر است آمریکا با کشورهایی که دارای مناطق حاشیه‌ای در ریملند هستند متحد شود و همچنین از دستیابی روسیه به این مناطق و حتی پیوستن کشورهای ریملند به یکدیگر جلوگیری کند. این مسئله باعث شد تا آمریکا استراتژی سد نفوذ را در پیش بگیرد، و با نفوذ و محاصره کشورهای اطراف شوروی مانع از دستیابی آن کشور به مناطق ریملند شود. ایران به عنوان آخرین منطقه حائل بین شوروی و آمریکا در دوران جنگ سرد مورد نفوذ آمریکایی‌ها قرار گرفت؛ ولی دیری نپایید که در سال ۱۹۷۹ با انقلاب اسلامی، نفوذ آمریکا در ایران پایان یافت. در پی این اتفاق به دلیل به هم خوردن موازنه قدرت در منطقه، آمریکا کشورهای جنوبی حوزه خلیج فارس را مورد نفوذ خود قرار داد. بنابراین این مسئله تشکیل شورای همکاری خلیج فارس بود. در نظریه مهم دیگری جفری کمپ بعد از بررسی تمام دو قطبی جهان یعنی با فروپاشی شوروی اعلام می‌دارد که در نقشه جغرافیایی کشورهایی که بین دریای خزر و حوزه خلیج فارس قرار دارند در یک بیضی نشان داده می‌شوند که سرشار از انرژی و ذخایر نفت و گاز طبیعی هستند. او این منطقه را که ۷۰ درصد از ذخایر نفت و ۴۰ درصد از ذخایر گاز طبیعی جهان را در آن زمان در اختیار داشت. هارتلند جدید دنیا و نظریه خود را بیضی استراتژیک انرژی نامید. او هر قدرتی را که به این هارتلند دسترسی پیدا کند، ابر قدرت دنیا می‌داند. این دو نظریه به همراه موقعیت استراتژیک، ذخایر و ایران همواره از مهم‌ترین عوامل مداخلات قدرت‌های بزرگ در ایران بوده است.

در این راستا به علت موقعیت قرارگیری کشورها و راه‌های ارتباطی نزدیک بین کشورهای همسایه و همجوار ایران را نادیده گرفت. و نیاز به بررسی جامع ژئوپولیتیک حوزه پارس خزر، ایران، محسوس است. همچنین بررسی ژئوپولیتیک کشورها بدون بررسی جغرافیای طبیعی، فرهنگی و اقتصادی آنها میسر نخواهد بود.

شکل ۱: نقشه ایران و حوزه پیرامونی